

Ponzi-huijaus

Kirjoittanut Petteri Haipola, 31. maaliskuuta 2008, muokattu 8. helmikuuta 2010.

Ponzi-huijaus eli Ponzi-järjestelmä on pyramidipelin muoto, missä joku kerää pääomia kuviteltua tai olemassaolevaa sijoituskohdetta varten luvaten sijoituksille nopeaa ja korkeaa tuottoa: korkeampaa kuin mistään muusta sijoitustoiminnasta on mahdollista saada. Sijoituskohde voi olla kultavaranto, kaivos, öljyesiintymä, lomaosake tai mikä tahansa tuottoisalta kuulostava kohde. Todellisuudessa mitään laillista liiketoimintaa ei harjoiteta tai se on vähäistä.

Alussa sijoittajille maksetaan luvattua korkoa tai tuottoa sijoituksille niistä varoista, mitä myöhemmät sijoittajat tuovat järjestelmään. Nopeat ja runsaat tuotot saavat monet osallistujat sijoittamaan rahat uudestaan järjestelmään ja houkuttelemaan mukaan uusia sijoittajia. Ideaa markkinoidaan ja levitetään henkilökohtaisen suosittelun periaatteella tutulta toiselle samoin kuin verkostomarkkinointia ja ketjukirjeitä.

Sisällysluettelo

- [Ponzi-huijausten historia](#)
- [Charles Ponzi](#)
- [Ponzihuijaukset ja lainsäädäntö](#)
- [Ponzihuijaukset ja verkostomarkkinointi](#)
- [Henkilökohtainen luottamus idean markkinoijaan ja usko rahan saamiseen](#)
- [Ponzi-huijausten vaikutus ihmissuhteisiin ja yhteiskuntaan](#)
- [Ponzi-huijausten jatkuvuus](#)
- [Ponzi-huijaus paljastuu useimmiten viranomaisille](#)
- [Alaviitteet](#)
- [Katso myös](#)

Kuva 1: Charles Ponzin pidätyskuva

Ponzi-huijausten historia

Ponzi-huijauksia on tehty ainakin 1800-luvulta lähtien. Tyypillinen sijoituskohde olivat keksityt Etelä-Amerikan kaivokset, öljylähteet ja pienet yksityiset rautatieyhtiöt. Erilaiset käärmeöljyjä ja muita ihmerohtoja myyvät supliikit liikemiehet harjoittivat myös osakekauppaa, mitä voidaan pitää ponzi-huijauksina. Henkilökohtaisten todistuskertomusten avulla myydyillä ihmelääkkeillä ei ollutkaan parantavia vaikutuksia, eikä väitettyä yhtiötä tai suuria tuotantolaitoksia ollut olemassa, jolloin myydyt osakkeet olivat arvottomia niihin sijoittaneille henkilöille. Kun totuus paljastui, olivat myyntimiehet jo keränneet kimpsunsa ja matkustaneet lain kouran ulottumattomiin uusille alueille myymään ideaansa.

Pörssiyhtiöiden tilinpäätöstietoja ja vuosikatsaustiedotteita väärentämällä on saatu aikaan sijoittajien ryntäys osakemarkkinoilla. Yhtiöiden osakkeita on ostettu valtaisia määriä yli niiden

todellisen arvon suurien kasvuodostusten ja osinkojen toivossa. Näin tapahtui 1990-luvulla erityisesti it-yritysten ja 2000-luvulla yhdysvaltalaisen energiajätin Enronin kohdalla. It-kuplan puhjettua tuhannet sijoittajat menettivät rahansa yhtiöiden paljastuttua lähes arvottomiksi. Enron teki puolestaan historian ehkä kuuluisimman ja suurimman konkurssin vuoden 2001 lopussa. Näitä vedätyksiä voidaan pitää tietyin varauksin eräänlaisina Ponzi-huijauksina, joskin yritykset harjoittivat laillista liiketoimintaa toisin kuin monissa perinteisissä ponzeissa tehdään.

Suomen tunnetuin ja ehkä Pohjoismaiden laajin Ponzi-huijaus on sijoitusklubi WinCapita, joka toimi aiemmin nimillä WinClub ja GiiClub. Sen kautta väitetään huijatus lähes sata miljoonaa euroa vuodesta 2003 aina 7.3.2008 asti, jolloin klubin internetsivusto suljettiin ja päätekijät katosivat jäljettömiin sijoittajien rahat mukanaan. Poliisi tutkii vuoden 2008 keväällä järjestelmää epäiltynä petoksista, rahankeräysrikkomuksista, markkinointirikoksista ja rahanpesusta. Ponzihuijaus on uudehko tapa saada rikollisesti hankittu raha näyttämään laillisilta tuloilta.

Charles Ponzi

Ponzi-huijaukset ovat saaneet nimensä miehestä, jonka nimi oli Charles Ponzi. (tunnetaan myös nimillä Carlo ja Carl Ponzi, Charles Ponei ja Charles P. Bianchi) Hän oli syntynyt Italiassa vuonna 1882, mutta muutti Yhdysvaltoihin omien sanojensa mukaan vuonna 1903. Oltuaan välillä Kanadassa ja kärsittyään rangaistuksia petoksista, hän keksi vuonna 1920 idean, mikä teki hänestä maailmankuulun ja mistä hänen nimensä on annettu vastaaville muille huijauksille.

Ponzi huomasi, että kansainvälisillä postivastauskupongeilla (IRC eli International Postal Reply Coupon) oli mahdollista tehdä voittoa eri maiden erisuuruisten postimaksujen ja osin nopean inflaationkin ansiosta. Jos joku lähetti rahaa Italiaan ja siellä ostettiin edullisesti IRC, mikä lähetettiin sitten Yhdysvaltoihin, niin samaa kuponkia vastaan saatiin vaihdettua suuremman summan edestä postimerkkejä kuin mistä lähtömaassa oli maksettu. Tämän järjestelmän ansiosta Ponzi väitti olevan mahdollista tehdä täysin laillisesti järjestelmän heikkoutta hyväksikäyttäen jopa yli 400 % voittoa kulujen jälkeen, kun vain oli tarpeeksi asiamiehiä hoitamassa muiden sijoituksia.

Ponzi sai muutaman tuttavan sijoittamaan postikuponkeihin ja lupasi heille 50 % tuoton 45 päivän sijoituksesta. Hän maksoi ensin sijoittaneille viimeksi sijoittaneiden varoista lupaamansa tuoton ja sai siten uusia sijoittajia aiempien sijoittajien suositellessa järjestelmää heille. Suuria voittoja saaneet sijoittajat sijoittivat enimmäkseen saamansa voitot ja alkupääoman uudestaan järjestelmään lisävoittojen toivossa, joten Ponzi ei joutunut maksamaan nettovoittoa kovinkaan monelle. Tämä mahdollisti sijoitusten määrän nopean kasvun ja maksukyvyyn aiemmin sijoittaneille, jos joku halusi sijoituksensa pois järjestelmästä.

Ponzi sai kerättyä puolessa vuodessa monta miljoonaa dollaria sijoittajilta ennen kuin jäi kiinni rikoksistaan elokuussa 1920. Sijoittajia oli englanninkielisen Wikipedian mukaan 17000 - 40000 henkeä. Osa heistä uskoi Ponziin vielä hänen kiinnijäämisensä ja syytteiden jälkeen. He pitivät Ponzia edelleen rehellisenä ja luotettavana liikemiehenä, jonka nerouden ansiosta heidän sijoituksensa poikisivat vielä sievoisia voittoja vangitsemisenkin jälkeen. Ponzi tuomittiin lopulta viideksi vuodeksi liittovaltion ja yhdeksäksi vuodeksi osavaltion vankilaan. Hän kuoli myöhemmin köyhissä oloissa Brasiliassa vuonna 1949, vaikka hänen kauttaan oli kiertänyt miljoonia dollareita huijauksen menestysaikana.

Ponzihuijaukset ja lainsäädäntö

Ponzihuijaus on Suomessa ja useimmissa maissa lainvastaista. Suomessa rikotaan rahankeräyslakia ja syyllistytään petokseen. Kyseeseen tulee myös markkinointirikos, koska ideaa markkinoidaan totuudenvastaisten ja harhaajohtavien markkinointiväittämien avulla. Huijaukseen rahojaan sijoittavien asema on tukala, sillä he syyllistyvät itsekkin rahankeräys- ja markkinointirikoksiin, vaikka eivät sitä tietäisi.

Käytännössä rahaa ja aikaa järjestelmään hävinneet sijoittajat ovat kuitenkin pääsääntöisesti rikoksen uhreja eivätkä rikollisia. Heidän juridinen asemansa on silti heikko, sillä sijoitettuja rahoja ei yleensä ole mahdollista saada takaisin. Ne tuomitaan valtiolle menetetyiksi, jos pääsyylliset tuomitaan ja varat saadaan takavarikoitua. Muussa tapauksessa ne päätyvät päätekijöiden taskuihin ja jäävät sijoittajien henkilökohtaiseksi tappioksi.

Ponzihuijaukset ja verkostomarkkinointi

Verkostomarkkinointi on myyntijärjestelmä, jossa tuotteita ja palveluita kaupitellaan henkilöltä toiselle suositteluperiaatteen mukaan. Suositteija saa palkkioita oman tuotemyyntinsä sekä henkilökohtaisten ostojensa lisäksi alalinjaan värvätyyn myyjäjoukon tuottaman liikevaihdon perusteella. Palkkiojärjestelmä on monitasoinen eli palkkioita saa useammalta kuin yhdeltä tasolta myyjiä alapuolisesta organisaatiosta. Tästä syystä järjestelmää kutsutaan myös nimellä monitasomarkkinointi. Henkilökohtaiseen suositteluun perustuvan markkinointimenetelmän vuoksi järjestelmää kutsutaan myös suosittelumarkkinoinniksi monien muiden nimien lisäksi. Ponzi-huijausten ja verkostomarkkinoinnin välinen raja ei ole selvä. Esimerkiksi Albaniaa vuonna 1997 ryöstäneet yritykset voidaan luokitella verkostomarkkinoinniksi, vaikka niitä pidetään ponzaina. TaxPeople eli Renaissance Yhdysvalloista oli niin ikään verkostomarkkinointityylinen ponzi.

Ponzihuijaus voi erota verkostomarkkinoinnista siten, että siinä ei kaupitella välttämättä todellista tuotetta tai palvelua. Myös palkkiojärjestelmä voi poiketa verkostomarkkinoinnin palkkiojärjestelmästä. Verkostomarkkinointi muuttuu amerikkalaisen tutkijan Jon M. Taylorin mukaan kuitenkin Ponzi-huijaukseksi, kun se leviää uusille maantieteellisille alueille tai kun yhtiö avaa uusia tuotantolinjoja, jolloin myöhemmin mukaanlähtevien sijoituksista maksetaan palkkiota aiemmin mukaan lähteneille. Tällöin tuotteiden hintaan sisältyy ns. vastikkeetonta osuutta eli tuotteet myydään reiluun ylihintaan, jolloin pyramidipelin toteennäyttäminen on vaikeaa ja jopa mahdotonta. Tästä syystä viranomaiset eivät voi tehdä paljoakaan estääkseen verkostomarkkinoinnin tavoin toteutettua pyramidipeliä, vaikka se aiheuttaa tappion valtaosalle osallistujista järjestelmän virheellisyyden ja petollisuuden vuoksi.

Ponzihuijaukset ja verkostomarkkinointi aiheuttavat valtaosalle osallistujia taloudellisen tappion, koska rahaa ei tule verkoston sisälle kovinkaan paljoa sen ulkopuolelta. Suurin osa tai kaikki raha tulee järjestelmään sen sisältä, osallistujilta. Näin myöhemmin mukaan lähteneet maksavat aiemmin mukaan lähteneiden saamat palkkiot, vaikka virallisesti maksut kulkevatkin pääyhtiön kautta ja ne maksetaan tuotemyyntien perusteella.

Kun tuotteet sisältävät reilua ylihintaa ja jäsenet maksavat lisäksi ylihintaa koulutuksesta ja markkinointimateriaalista, niin järjestelmiä voidaan epäillä pyramidipelistä, vaikka tuotteita ja palveluita myytäisiinkin jonkin verran myös loppukäyttäjille eli verkoston ulkopuolisille asiakkaille. Pyramidipelin määritelmän mukaan riittää, että vain osa maksetuista palkkioista aiheutuu vastikkeettomasta myynnistä ja on siten laitonta rahankeräystä, missä maksajina toimivat myöhemmin mukaanlähteneet eivätkä todelliset asiakkaat.

Pääosa kaikista verkostoon palautetuista maksuista on peräisin osallistujien tuoteostoista omaan kotitalouteen ja suorista tai epäsuorista osallistumismaksuista, mikä antaa verkostomarkkinointiyrityksistä pyramidipelin vaikutelman kaikkine tunnusmerkkeineen: suurin osa osallistujista häviää rahaa ja näiden häviäjien rahoilla maksetaan harvojen aiemmin mukaan lähteneiden voittajien palkkiot sekä pääyhtiön omistajien voitot tai osa niistä.

Henkilökohtainen luottamus idean markkinoijaan ja usko rahan saamiseen

Sijoituskohteen markkinoija on taitava psykologinen manipuloija ja uskottava esiintymisessään. Hän herättää luottamusta ja ihailua kuulijoissaan ja on heille esikuva yrittäjyydestä ja rohkeudesta. Ehdokkaat uskovat hänen lupauksiinsa suurista tuloista, jos nämä vain rohkenevat sijoittaa tähän "uuteen toimintaan". Sijoituskohte on yleensä aina jotakin uutta ja mullistavaa, ennen näkemätöntä laajuudessaan, suuruudessaan, tehossaan, tuotto-odotuksissaan, kasvuvauhdissaan ja loistossaan. Se on jotakin, mihin ihmiset haluavat uskoa voidakseen olla osallisia uskomattomasta onnenpotkusta, kun juuri heidät on valittu saamaan vaurautta löydön avulla.

Ponzi-huijauksen aloittaja maksaa alussa saamistaan sijoituksista korkoa tai sijoitusten palautusta osalle osallistujista. Nämä innostuvat tästä nopeasta voittojen kotiuttamisesta niin paljon, että suosittelevat ideaa äveriäille tai rahaa muuten vain haluaville tuttavilleen. Voittoja kotiuttaneet osallistujat sijoittavat usein saamansa voitot takaisin järjestelmään, jolloin huijauksen käynnistäjän ei tarvitse maksaa kaikkia sijoituksia kovin monelle takaisin – tuskin yhdellekään.

Pelin ideana on se, että myöhemmin mukaan lähtenyt maksaa aiemmin verkostoon liittyneelle palkkion värvetyksi tulemisestaan. Värvetyksi tullut ja hänet värvänyt henkilö eivät tiedä sitä, että uusi osallistuja maksaa itse palkkion omaan "ylälinjaansa". He luulevat, että palkkiot ovat peräisin tuottavasta sijoituskohteesta eikä uusilta osallistujilta.

Niin kuin huijauksissa yleensä, myös ponzihuijaus tarvitsee hyväuskoisia uhreja, joiden rahalla ja vaivalla päätekijät rikastuvat. Ilman uskoa ei mikään pyramidijärjestelmä voisi toimia. Usko onkin keskeinen tekijä kaikissa pyramidijärjestelmissä: verkostomarkkinointi, ponzihuijaukset ja ketjukirjeet. Osallistujien usko järjestelmän tuottavuuteen ja päätekijöiden rehellisyyteen jatkuu usein vielä sen jälkeen, kun yrityksen toiminta on joutunut median arvostelun kohteeksi ja poliisitutkinnan alle. Osa uskoo järjestelmään ja sen johtajiin vielä tuomioiden jälkeen. He eivät ilmeisesti kestä kohdata totuutta ja unelmiensa murskaantumista. Pääosa tunnustaa kuitenkin joutuneensa petoksen uhriksi, kun tajuaa menettäneensä rahansa, mutta osa pitää tappiotaan muiden kuin järjestelmän ja päätekijöiden syynä. Uskosta luopuminen vaikuttaisi koko maailmankatsomuksen romahtamiseen, mistä syystä siihen ei olla valmiita etenkin verkostomarkkinoinnin tavoin toteutetuissa huijauksissa.

Ponzi-huijausten vaikutus ihmissuhteisiin ja yhteiskuntaan

Ponzi-huijaukset vaikuttavat tuhoisasti ihmissuhteisiin ja yhteiskuntaan. Idea levitetään tuttujen, ystävien ja sukulaisten välityksellä, jolloin mukaan lähteminen perustuu henkilökohtaiseen luottamukseen ja suostuttelutaitoon. Kun järjestelmä paljastuu petokseksi ja rikokseksi, niin suosittelijat eli sponsorit joutuvat hankalaan asemaan läheistensä edessä. Ystävyysuhteet voivat katketa ja viha saattaa johtaa väkivaltaisiin purkauksiin. Mukaan lähteneet kokevat lisäksi syyllisyyttä ja häpeää, mikä yhdessä pelon kanssa voi aiheuttaa vakavia psyykkisiä ja sosiaalisia ongelmia.

Ponzi-huijausten vaikutus yhteiskuntaan on tuhoisa myös psykososiaalisin perustein eikä pelkästään sen aiheuttamien taloudellisten tappioiden ja verotulojen pienenemisen vuoksi. Rahansa menettäneet käyttävät tappioita vähennyksinä veroilmoituksissa, mikä pienentää verotuloja, jos vähennykset hyväksytään. Lisäksi toiminnasta voittoa saavat eivät yleensä maksa veroja voitoistaan. Osa sijoittaakin toimintaan pimeitä varoja ja pelaa uhkapeliä tietäen toiminnan luonteen. Suurin osa jää toiminnassa häviölle, mutta ensimmäisenä mukaan lähteneet voivat voittaa sievoisia summia. Ponzi-huijauksia on käytetty Suomessa oletettavasti myös rahanpesussa, niin että rikollisesti hankittu raha on saatu näyttämään lailliselta sijoitusvoitolta järjestelmän kautta. (WinCapita eli WinClub ja aiempi GiiClub 2003-7.3.2008)

Suuret Ponzi-huijaukset ja verkostomarkkinointiyritykset ovat aiheuttaneet valtavaa tuhoa kokonaiselle kansalle ja valtiolle. Albania joutui huijausten uhriksi vuonna 1997, jolloin suuri osa väestöstä menetti huijauksiin säästönsä ja kansantalous romahti varojen päätyessä ulkomaisten rikollisten käsiin. Venäjän suurin Ponzihuijaus MMM vei arviolta 1,5 miljardia dollaria liki kahdelta miljoonalta sijoittajalta 1990-luvulla. Myös muita suuria huijauksia on jäänyt viranomaisten haaviin useissa eri maissa jättäen jälkeensä rahansa menettäneitä ihmisiä ja kurjuutta. Syynä järjestelmien onnistumiseen ei voida pitää pelkästään ihmisten hyväuskoisuutta, sillä taustalla ovat vaikuttaneet osaltaan nerokkaimmat talousrikolliset mielet ja taitavimmat psykologiset vaikuttajat huijausten saralla.

Ponzi-huijausten jatkuvuus

Toisin kuin yleisesti uskotaan, Ponzi-huijaus voi jatkua loputtomiin. Toiminta loppuu vain siinä tapauksessa, että viranomaiset pysäyttävät sen tai päätekijät jänistävät ja livistävät kassa mukanaan. Pyramidi voi kaatua myös liian suureen kokoon ja julkisuuteen. Silloin järjestelmän huono maine pitää huolen siitä, ettei uusia sijoittajia tule tarpeeksi nopeasti lisää ja idea menettää hohtonsa sijoittajien silmissä. Mitä suurempi osallistujamäärä järjestelmässä on, sitä useampi menettää sijoituksensa saamatta mitään takaisin ja näin järjestelmä kaatuu omaan mahdottomuuteensa. Jos sijoituksia virtaa kuitenkin tasaisena virtana systeemiin ja verkosto leviää uusille maantieteellisille alueille, niin toimintaa on periaatteessa mahdollista jatkaa vaikka loputtomiin.

Ponzihuijauksia voidaan pitkittää siten, että saadaan osallistujat tekemään pitkäaikaisia sijoituksia, mitä ei voi nostaa ulos järjestelmästä vasta kuin määräajan kuluttua. Osallistujien tai oikeammin pelaajien voitot näkyvät sitten pitkin matkaa virtuaalisina tuottoina. Kun sitten lopulta maksun aika tulee, niin läheskään kaikki osallistujat eivät saa sijoituksiaan ja tuottojaan ulos järjestelmästä. Rahat ovat kadonneet tai järjestelmä alkaakin tuottaa yllättäen suuria tappioita juuri ennen kotiutusta, jolloin mitään nostettavaa ei jää jäljelle. Tämän pitäisi tietysti herättää epäilyksiä, mutta tästä huolimatta jotkin järjestelmät voivat jatkaa vuosia ennen järjestelmän paljastumista mediassa ja poliisin toimesta huijaukseksi.

Monet sijoittajat eivät ota järjestelmästä ulos pääomaansa, kun tuottojen kotiuttamisen aika tulee. He saattavat nostaa pelkästään voitto-osuuden ja sijoittaa pääoman uudelleen systeemiin. Jotkut sijoittavat voitot ja alkuperäisen pääoman takaisin systeemiin suurempien voittojen toivossa. Tämä hidastaa järjestelmän paljastumista huijaukseksi, koska kestää kauan aikaa ennen kuin suuri määrä sijoittajia huomaa menettäneensä rahansa eivätkä he saakaan sijoituksiaan takaisin voittojen kera.

Varovaisimmat pelaajat ja varhain liittyneet saattavat saada sijoituksensa suurelta osin tai jopa enimmäkseen takaisin, kun alkavat epäillä systeemiä ja yrittävät irrottautua siitä vähin äänin. Päätekijät maksavat osalle sijoittajia voitot ja sijoitukset takaisin niin kuin pitää, jotta saavat pidettyä mielenkiintoa yllä ja lisättyä järjestelmän uskottavuutta.

Jos pelistä irtaantujia alkaa olla kuitenkin liian suuret määrät, niin päätekijät voivat itse lopettaa järjestelmän ylläpidon, kerätä pääomat ja kadota jäljettömiin. Näin käy, kun järjestelmä käy liian suureksi ja maa alkaa polttaa jalkojen alla sijoittajien vaatiessa sijoituksiaan ja voittoja yhä suuremmassa määrin ulos järjestelmästä. Viranomaisten ja poliisin mahdolliset tulevat tutkinnat saavat rikolliset myös luopumaan järjestelmästä, vaikka muuten he voisivat ehkä jatkaa sen pyörittämistä loputtomiin.

Ponzi-huijaus paljastuu useimmiten viranomaisille

Ponzi-systeemit päättyvät yleensä omaan mahdottomuuteensa. Rahaa ei tule järjestelmään muilta kuin uusilta sijoittajilta. Kun sijoittajia on niin paljon, että uusia ei saada tilalle tarpeeksi nopeasti, jotta voidaan maksaa aiemmin mukaan lähteneille voitto-osuuksia tai osuuksien palautusta, niin järjestelmän petollinen luonne alkaa paljastua suurelle yleisölle. Rehellisen liiketoiminnan

puuttuminen aiheuttaa myös epäilyksiä. ”Mistä rahat oikein tulevat järjestelmään?” alkavat monet kysyä, eikä vastausta löydy muualta kuin uusien sijoittajien sijoituksista.

Mitä useampi ihminen menettää rahansa eikä saa kotiutettua voittojaan tai takaisin pääomaansa niin halutessaan, sitä vaikeampaa on saada uusia sijoittajia. Syntyy osallistujien paniikki, kun huonot uutiset leviävät. Suurin osa jäsenistä yrittää kotiuttaa voittonsa nopeasti ja saada takaisin pääomasijoituksensa. Kun tämä ei onnistu, niin huijauksen päätekijät joutuvat yleensä pakenemaan sijoittajien vihaa ja viranomaisetkin kiinnostuvat tässä vaiheessa idesta. Näin ei tietystikään ihan aina ole pakko tapahtua, mutta käytännössä kovin moni suuri Ponzihuijaus ei ole kestänyt muutamaa vuotta pitempään ennen romahdustaan.

Joulukuussa 2008 paljastui maailman suurin ja pisimpään jatkunut ponzi. Bernard Madoff huijasi noin 50 miljardia dollaria 48 vuoden aikana. Hänet tuomittiin 12. maaliskuuta 2009 vankeuteen 150 vuodeksi. Madoffin kohtaloksi koitui maailmanlaajuinen lama, joka sai sijoittajat nostamaan liikaa varoja pois järjestelmästä, jolloin Madoff joutui maksuvaikeuksiin ja pyramidi romahti. Huijaus oli erittäin taitavasti tehty, sillä se oli läpäissyt aiemmin USAn rahoitusviraston tarkastuksen, kun sitä oli epäilty talousrikoksista.

Ponzi-huijaus voi periaatteessa jatkua loputtomiin niin kuin myös [ketjukirje](#). Jos viranomaiset eivät saa sitä pysäytettyä ja aina löytyy uusia pelin jatkajia, voi verkosto kasvaa syvyyteen yksijalkaisia linjoja pitkin loputtomiin. Sama piirre on kaikissa pyramidipeleissä, vaikka jotkut ihmiset luulevat, että pyramidien täytyy kaatua omaan mahdottomuuteensa.

Alaviitteet

1. ↑ [1.0 1.1 Make.Money.Fast and other "get rich quick" schemes](#) Multi-level marketing.
2. ↑ [Jon Taylor, Viisi Punaista Lippua tunnistamaan ja paljastamaan tuotepohjaiset pyramidit ja MLM-värväysjärjestelmät](#), ss.3,11.
3. ↑ [Taylor, LIST OF MLM'S shut down by law enforcement](#), luettu 26.04.2007.
4. [Rahankeräyslaki](#), 4§ Muut määritelmät, kohta 5) koskien pyramidipelejä.
5. Verkostomarkkinointi – bisnestä vai huijausta? [WinCapita tietoisku](#), 31. maaliskuuta 2008, luettu 31. maaliskuuta 2008.

Katso myös

- [Verkostomarkkinointi](#)
- [Monitasomarkkinointi](#)
- [Pyramidihuijaus](#)
- [Ketjukirje](#)